

Проф. В.В. Франчук,

доц. С.В. Трач Росоловська

Тернопільський національний медичний
університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ
України

Кафедра судової медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України: Історія і сучасність

Далекого 1957 року, з метою належного забезпечення медичними кадрами західних областей України, спеціальною урядовою постановою було засновано Тернопільський медичний інститут, на перші три курси якого було зараховано 624 студенти, які навчалися на 19 новостворених кафедрах. Навчальний процес забезпечували 66 викладачів, серед яких був лише один доктор наук і 17 кандидатів наук [2]. В 1992 році інституту було присвоєно ім'я Івана Яковича Горбачевського, видатного вітчизняного вченого-біохіміка, академіка, уродженця Тернопілля. В 2004 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України академію було реорганізовано в Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського (ТДМУ). За свою майже 70-літню історію університет пройшов славетний шлях у підготовці висококваліфікованих лікарів не тільки нашої держави, а також фахівців у сфері охорони здоров'я більш ніж з 60 країн світу, вніс значний внесок у розвиток медичної освіти України, щорічно посідаючи провідні позиції в офіційних рейтингах кращих закладів вищої освіти держави. Указом Президента України, враховуючи загальнодержавне і міжнародне визнання вагомих результатів діяльності, 17 квітня 2019 року Тернопільському державному медичному університету імені І. Я. Горбачевського було надано статус національного.

Сьогодні до складу Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського (ТНМУ) входять п'ять факультетів і п'ять навчально-наукових інститутів, 58 кафедр. Навчальний процес здійснюють 679 викладачів, серед яких близько 100 докторів наук. ТНМУ став інноваційним закладом вищої медичної освіти, який шанує і розвиває свої

історичні традиції та надає високоякісні освітні послуги відповідно до новітніх вимог як вітчизняного, так і європейського освітнього просторів.

Основна частина. Свою сторінку в скрижалі славної історії ТНМУ вписала також кафедра судової медицини, яка була заснована у 1959 році доцентом **В.К. Стешицем**. Валентин Кирилович отримав запрошення організувати нову кафедру в той час, коли працював асистентом кафедри судової медицини Киргизького медичного інституту і поєднував викладацьку діяльність з роботою практичного лікаря судово-медичного експерта у Республіканському бюро судово-медичної експертизи. Тоді, для новоствореної кафедри було виділено частину приміщень новозбудованого морфологічного корпусу і доценту В.К. Стешицю довелося проводити перші облаштування кафедри, організовувати навчальний

Доцент В.К. Стешиць
(1928–1997)

процес зі студентами, а згодом і науково-дослідну та експертну роботу викладачів. Валентином Кириловичем було започатковано окремий науковий напрям у діяльності кафедри — вивчення проблем судово-медичної травматології [4, 5]. Під його керівництвом викладачі кафедри почали створювати навчальний музей. В науковому доробку першого завідувача кафедри понад 180 праць з судової медицини та 10 навчальних посібників, також ним була розроблена унікальна методика експертного визначення величини травмуючої сили при дорожньо-транспортних пригодах.

Згодом, після переходу В.К. Стешиця на роботу Головним судово-медичним експертом, кафедру судової медицини очолив видатний судовий медик, чие ім'я закарбоване золотими літерами в історії судово-медичної служби України — кандидат медичних наук, доцент **А.І. Муханов**. Анатолій Іванович у 1951–1954 роках навчався в аспірантурі на кафедрі судової медицини Київського інституту удосконалення лікарів. З 1955 по 1958 рік займався викладацькою роботою на посаді асистента кафедри судової медицини Вінницького медичного інституту, яку суміщав з експертною діяльністю, а з 1958 по 1959 рік виконував обов'язки начальника Вінницького обласного бюро судово-медичної експертизи. За цей період ним було багато зроблено в організації та вдосконаленні судово-медичної експертної служби Вінниччини. Отримавши запрошення на роботу у Тернопільський медичний інститут, Анатолій Іванович надзвичайно багато доклав зусиль до подальшого розвитку кафедри, вдосконалення навчального процесу, устаткування наочним обладнанням студентських аудиторій і наукових лабораторій. Саме за його керівництва та безпосередньої участі навчальний музей кафедри став наповнюватись новими експонатами. Сьогодні цей музей налічує понад 1100 різноманітних воглих і сухих макропрепаратів практично з усіх розділів судової медицини і є одним з найбагатших за експозицією спеціалізованих медичних музеїв України. За ініціативи Анатолія Івановича навчальні кімнати кафедри стали тематичними, для них були зроблені оригінальні стенди та інша наочність з транспортної

травми, вогнепальної травми, ушкоджень від дії тупих і гострих предметів, механічної асфіксії. В цей період викладачами кафедри були створені унікальні макети місця події, обладнані спеціально розробленою, унікальною на той час системою контролю знань студентів. Ці макети і зараз активно використовуються у навчальному процесі кафедри і надалі залишаються самобутніми серед закладів вищої освіти України. Анатолій Іванович плідно займався науковою і експертною діяльністю, вивчав проблеми судово-медичної танатології і травматології, досліджував морфологічні прояви посмертних змін, експертні особливості транспортної травми, ушкоджень тупими, гострими предметами і від вогнепальної зброї. Результатом цієї діяльності стала монографія «Судово-медична діагностика ушкоджень тупими предметами», яка вийшла з друку в 1974 році, мала гриф для службового використання працівниками правоохоронних органів і судово-медичними експертами, стала класичною і до сьогодні залишається фундаментальною працею щодо експертизи ушкоджень від дії тупої травмуючої сили. Доцент А.І. Муханов став також автором навчального посібника для студентів «Атлас-керівництво з судової медицини» (1988), який в силу своєї лаконічності, ілюстративності та повноти викладу матеріалу став настільною книгою багатьох поколінь майбутніх лікарів [1, 5]. Анатолієм Івановичем було створено перший вітчизняний монотематичний «Атлас судово-медичного дослідження тупої травми», який він не встиг видати за свого життя, однак, колеги та послідовники вченого — А.Х. Завальнюк та В.В. Франчук зробили необхідне редагування рукопису, підготували його до видання і завершили таким чином цю працю Анатолія Івановича. Відтак, в 2008 році атлас був виданий у ТДМУ, вмістив, зокрема, біля 1200 фотографічних зображень різноманітних об'єктів (понад 1060) з власної експертної практики А.І. Муханова, рентгенограм ушкоджених кісток та авторських креслень, малюнків і графіків. Атлас не втратив своєї актуальності і сьогодні та залишається одним з кращих навчальних посібників для практичних експертів. Загалом Анатолієм Івановичем було опубліковано 84 наукових і навчально-методичних праць, він підготував також три кандидати медичних наук [1, 2, 5]. Значний науковий доробок доцента А.І. Муханова заклав підвалини наукової школи тернопільських судових медиків, яка отримала визнання не тільки судово-медичних експертів України, а також стала добре відомою серед широкого кола судово-слідчих працівників та криміналістів.

З вересня 1978 року кафедру судової медицини було реорганізовано у курс і приєднано до кафедри патологічної анатомії. Очолювати курс судової медицини став доцент **А.Х. Завальнюк**, який перебував на цій посаді до 2007 року. Випускник Вінницького медичного інституту ім. М.І. Пирогова (1960), він розпочав свою трудову діяльність на посаді Хмельницького міждрайонного експерта Вінницької області. В 1962–1965 роках навчався в аспірантурі

Доцент А.І. Муханов
(1923–2004)

на кафедрі судової медицини Вінницького медінституту під керівництвом видатного українського вченого судового медика — професора В.П. Ципковського. У 1965 році захистив кандидатську дисертацію «Судово-медична експертиза визначення ступеня стійкої втрати працездатності у колгоспників у зв'язку з сільськогосподарськими травмами». В цій дисертації він вперше в Україні узагальнив головні причини та джерела сільськогосподарського травматизму з його тяжкими наслідками і розробив та науково обґрунтував власну методику встановлення ступеня втрати професійної працездатності у працівників сільського господарства. За рекомендацією президії Вченої ради МОЗ України підготував методичний лист «Судово-медична експертиза працездатності колгоспників у зв'язку з сільськогосподарськими травмами» (1967), який було широко впроваджено в експертну роботу судово-медичних бюро України. З 1968 року Анатолій Харитонович переходить на викладацьку роботу в Тернопільський медичний інститут спочатку асистентом, з 1970 року — доцентом кафедри судової медицини. З 1985 по 1990 рік він був завідувачем кафедри патологічної анатомії з курсом судової медицини, а з 1990 по 2007 рік працював завідувачем курсу судової медицини. Анатолій Харитонович виконав власноруч понад 100 судово-медичних розтинів з приводу сільськогосподарської травми та докладно проаналізував ще більше 1100 судово-медичних експертних висновків у випадках смерті від травмуючого впливу різних видів аграрної техніки у кількох регіонах України. Це дало змогу узагальнити отримані наукові дані у докторській дисертації «Експертні критерії смертельних ушкоджень людини сільськогосподарськими машинами та механізмами», яку А.Х. Завальнюк успішно захистив в 1993 році. Ця наукова праця стала першим в Україні дослідженням з приводу експертної діагностики механічної травми в аграрному виробництві, залишаючись дотепер фундаментальною як за глибиною і обсягом проведених досліджень, так і за значимістю отриманих результатів для судово-слідчої і експертної практики. Професор А.Х. Завальнюк першим серед вітчизняних судових медиків описав властивості вогнепальних поранень дробом при застосуванні пластмасових піжів-контейнерів та встановив важливі експертні ознаки судово-медичної діагностики гужової травми. Анатолій Харитонович став автором понад 140 друкованих наукових праць, в тому числі монографій і навчальних посібників з різноманітних розділів судової медицини, на яких було виховано не одне покоління майбутніх лікарів. У творчому доробку професора А.Х. Завальнюка, зокрема: «Глумачний словник судово-медичних термінів» (Тернопіль, 1999); «Судова медицина: Курс лекцій» (Тернопіль, 2000, 2006); перший в Україні навчальний компакт-диск «Судова медицина» (Тернопіль, 2004), «Етично-правові аспекти лікарської діяльності в Україні» (Одеса, 2008), «Отрути та отруєння: судово-медичний аспект» (Одеса, 2009). Професором А.Х. Завальнюком була

Професор А.Х. Завальнюк
(1937–2017)

створена унікальна картотека вітчизняних та зарубіжних видань з проблем судової медицини (всього понад 40 тисяч назв). Він особисто виготовив понад 300 навчальних музейних макропрепаратів, які до сьогодні експонуються у кафедральному музеї та широко використовуються у навчальному процесі. Анатолій Харитонович вніс пропозицію до комітету з питань правової політики Верховної Ради України щодо доповнень у Кримінальний кодекс України (2001) стосовно відповідальності за незаконне розголошення лікарської таємниці та за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Ця пропозиція знайшла відображення у нині діючих статтях 140 і 145 ККУ. А.Х. Завальнюк опублікував у вітчизняних науково-медичних виданнях цикл статей, стосовно лікарської етики і деонтології, процесуальних засад лікарської діяльності, правових основ хірургічних втручань, несприятливих наслідків лікування, професійних злочинів та правопорушень медичних працівників, що сприяло значному зростанню рівня правової обізнаності медичної громадськості краю. Анатолій Харитонович був блискучим оратором і педагогом, неодноразово визнавався кращим лектором ТДМУ. Трудова діяльність професора А.Х. Завальнюка була відзначена урядовими нагородами, численними грамотами та подяками [1, 3, 5].

Вагомий внесок у становлення та розвиток кафедри судової медицини ТНМУ зробили також інші знані судово-медичні експерти та науковці — **О.В. Филипчук, С.С. Абрамов, З.Л. Лаптев, І.О. Юхимець** [4, 5]. Олег Володимирович Филипчук здійснив ґрунтовне дослідження морфології ран, спричинених тупими предметами, та встановив залежність їхніх особливостей від форми і типу травмуючих знарядь. Сергій Сергійович Абрамов вперше визначив судово-медичне значення розривів шкіри як окремої групи ушкоджень що, хоча й не є специфічними для певного виду тупої травми, мають важливе значення для встановлення механогенезу ушкоджень. Обидва науковці — С.С. Абрамов і О.В. Филипчук — стали фундаторами у впрова-

дженні комп'ютерних технологій в судово-медичну остеологію та неодноразово брали участь у проведенні складних експертиз. Зеновій Леонтійович Лаптев виявив остеоморфологічні зміни груднини, що дозволяють визначати вік померлої особи, зокрема у випадках експертизи невстановлених або скелетованих трупів [2, 4]. Ігор Олексійович Юхимець досліджував морфологічні ознаки ковзної дії тупих предметів у експериментальних умовах. Він довів, що застосування фізико-технічних методів дозволяє виявити характерні ознаки напрямку ковзання та структури слідоутворюючої поверхні. Поєднання цих даних з іншими експертними критеріями забезпечує достовірне встановлення механізму травми [1, 4]. Після викладацької діяльності на кафедрі, І.О. Юхимець був призначений начальником Тернопільського обласного бюро судово-медичної експертизи, яке очолює понад 30 років. У складі робочих груп МОЗ України та Головного бюро СМЕ він брав участь у розробці нормативно-інструктивних документів, є співавтором двох монографій і автором понад 60 наукових публікацій, більшість з яких присвячені судово-медичній травматології.

Традиції, закладені видатними вченими судовими медиками, які стояли у витоків кафедри судової медицини ТНМУ, сьогодні гідно продовжують викладачі — професор В.В. Франчук, який очолює курс судової медицини з 2007 року та доцент С.В. Трач Росоловська. Валентином Васильовичем Франчуком, зокрема, було започатковано новий науковий напрямок роботи кафедри, пов'язаний з вивченням проблеми дефектів медичної допомоги, відповідно із чим ним, вперше в новітній

історії України, було виконано наукове дисертаційне дослідження і захищено докторську дисертацію «Судово-медична експертиза у випадках неналежної професійної діяльності медичних працівників» (Харків, 2020). Викладачі курсу активно поєднують свою науково-педагогічну діяльність з практичною роботою у відділі комісійних судово-медичних експертиз ДСУ «Тернопільське обласне бюро судово-медичної експертизи».

Станом на тепер, курс судової медицини ТНМУ входить до складу кафедри патологічної анатомії з секційним курсом, яка є підрозділом навчально-наукового інституту морфології університету. На курсі здійснюється навчання студентів кількох факультетів: медичного, стоматологічного, іноземних студентів, медсестринства (парамедики). З 2024 року вперше було започатковано підготовку лікарів-інтернів зі спеціальностей судово-медична експертиза і загальна лікарська підготовка. В навчальному процесі активно використовуються сучасні інтерактивні технології навчання, які позитивно впливають на мотивацію студентів, підвищують рівень їх правових і спеціальних знань, що сприяє належній підготовці фахівців в сфері охорони здоров'я.

Висновки. Кафедра судової медицини Тернопільського національного медичного університету за свою багаторічну історію пройшла уславлений шлях свого становлення і розвитку. Завдяки праці видатних вчених судових медиків, які стояли у витоків створення кафедри, було сформовано окрему наукову школу судової медицини і внесено вагомий вклад у розвиток вітчизняної судово-медичної науки та експертної практики.

Список використаної літератури

1. Бурчинський В. Г. Судова медицина України: минуле і сьогодення: [монографія] / В. Г. Бурчинський, А.Х. Завальнюк. Одеса: Астропринт, 2007. 216 с.
2. Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського: історія і сучасність / За ред. В. В. Файфури, Я. Я. Боднара, А. Х. Завальнюка. Тернопіль: ТДМУ, 2007. 320 с.
3. Улюбленій справі присвятив півстоліття // Медична академія. 2012. № 3(308). С. 11.
4. Франчук В.В. Внесок академічної школи судових медиків Тернопілля в розвиток судово-медичної травматології (до 60-ліття заснування ТДМУ) / В. В. Франчук, С. В. Трач Росоловська // Нові судово-медичні підходи до вирішення проблем механічної травми: збірник матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Одеса, 15016 червня 2017 р.). Одеса: Екологія, 2017. С. 184–187.
5. Франчук В. В. Наукова і експертна школа судових медиків Тернопілля та її вклад у розвиток судово-медичної науки і практики / В. В. Франчук, С. В. Трач Росоловська // Судово-медична експертиза. 2017. №2. С. 99–102. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sme_2017_2_28.

Кафедра судової медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України: Історія і сучасність

Проф. В.В. Франчук, доц. С.В. Трач Росоловська

Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

У статті викладені історія організації і становлення кафедри (курсу) судової медицини Тернопільського національного медичного університету. Наведено біографію і досягнення очільників і співробітників кафедри, які внесли найбільший внесок в її розвиток.

Ключові слова: судова медицина, кафедра (курс) судової медицини ТНМУ.

Department of Forensic Medicine of I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University of Ministry of Health of Ukraine: History and Present

Prof. V.V. Franchuk, assoc. prof. S.V. Trach Rosolovska

I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University

The article presents the history of the Department of Forensic Medicine at Ternopil National Medical University. It provides the biographies and achievements of the heads of department and professors who made the greatest contribution to its advancement.

Key words: forensic medicine, department (course) of forensic medicine of THMU.

Контактна інформація: Франчук Валентин Васильович —
доктор медичних наук, професор, професор закладу вищої освіти кафедри патологічної анатомії
з секційним курсом та судової медицини, завідувач курсу судової медицини
Тернопільського національного медичного університету
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України
/ franchukv@tdmu.edu.ua/ +380679835870

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025 р.